

RAZGLEDNIK

KNJIŽEVNOST

Juš Kozak: *Celica*. Tiskovna zadruga v Ljubljani 1932. Slovenske poti V. Strani 108.

Kozakova »*Celica*« je močno, novo, vsebinsko in oblikovno pomembno delo. S strogo leposlovnega vidika bi ta tekst le težko ocenili ali uvrstili v katerokoli izmed literarnih vrst od novele do romana. Kljub temu predstavlja »*Celica*« dragoceno, motivno in stilno zanimivo redkost v naši novejši književnosti. Po stilu, sestavljenem iz estetskih in logičnih prvin, ki se včasih tudi medsebojno prepletajo oziroma menjajo, spominja spis še najbolj na Iz. Cankarja roman »*S poti*«, s katerim bi mogli »*Celico*« primerjati tudi po njenem notranjem značaju ali vsebinskem pomenu. Delo je namreč v prvi vrsti zanimiva pisateljeva osebna izpoved, ki pa je v nemajhni meri značilna za dovršen del našega inteligenčnega rodu današnjih štiridesetletnikov.

Čisto umetniških, lirskih in zlasti epskih strani je v knjigi malo in v resnici moremo za izraz prave stvaritelnosti imeti le povest o Vojtri, ki nas morda prav zaradi tega za trenotek prestavi v poseben svet in na neko ravnino, ki se bistveno razlikuje od one, na kateri je sicer zgrajena »*Celica*«. Dasi Kozak tudi v tem delu ni zatajil epika, za katerega je značilna distanca do snovi, katero skuša obvladati z opisom, se vendarle čuti in tudi jasno vidi, da je spis v prvi vrsti avtobiografija in osebna izpoved, ki v zadnjem poglavju deloma celo preide v — čisto zgodovinske zapiske.

Kot značilno potezo Kozakovega sloga je treba omeniti stalno valovanje in prepletanje čustvenega in miselnega poudarka, realnega opisa in fantazijskih prividov, intuicije in refleksije, kar se razodeva tudi v množici pesniških podob, sentenc in opazovanj. Prav zaradi tega je tu in tam meja med estetskim in realnim svetom zabrisana, kar daje nekaterim poglavjem še poseben čar. Kljub dobremu opazovanju, objektivnemu in psihološkemu, pa preveva spis zdaj rahlejši zdaj močnejši patos, ki je vobče značilen tudi za Kozakove epske stvaritve.

Sicer pa je zveza med »*Celico*« in ostalimi pisateljevimi spisi vidna ne le v načinu izražanja, marveč deloma tudi vsebinsko ali vsaj snovno, tako da bi iz knjige, tudi če bi izšla anonimno, takoj spoznali avtorja »*Markija*

Grolla«, »Šentpetra« in »Belega macesna«. Razmerje med snovjo in avtorjem je seveda obratno: v epskih spisih po zakonih estetskega ustvarjanja nujno zmaguje objektivnost, ki pa kaže pri Kozaku razen realističnih vedno tudi simbolične poteze, v »Celici« pa je poudarek na pisateljevem osebnem svetu. To na zunaj podčrtava še pripovedovanje v prvi osebi, kar pa ima zopet svoj notranji razlog v tem, da nam pisatelj pripoveduje svoje doživljanje naravnost, neposredno v obliki zapiskov oziroma izpovedi. Izpoved pa je tem pristnejša in pomembnejša, čim resničnejša je — v nasprotju z umetnostjo, za katero veljajo zakoni irealnega, estetskega sveta.

Zato je tudi »celica« samo okvir, ki pa je z vidika gradnje izredno posrečen. Ne le, da je pisatelj s tem prostornim središčem zvezal vse zunanje dogodke, ki so posegali v njegovo takratno življenje, marveč je na ta način oblikovno sploh šele omogočil in organsko zvezal s celoto najobširnejši in po mojem mnenju tudi najpomembnejši del svoje avtobiografije: spomine, katere je s samotno celico, ki nujno vodi človeka v izpraševanje svoje notranjosti, kompozicijsko popolnoma opravičil.

Vsebinsko središče dela pa so erotična, etična, religiozna, filozofska, narodno-kulturna ter narodno-politična vprašanja, razmišljanja, doživetja. Zdi se mi pomembno poudariti, da je Kozakova knjiga zopet nov dokaz zoper naziranje, da je »nacionalizem« najvidnejša ali celo poglobitna oznaka predvojnega rodu. Takoj čutiš, da so pomembni dogodki našega narodnega in političnega razvoja prikazani tako rekoč samo kot okvir in da moramo v vsem tem videti predvsem »sile časov« in da bi bilo težje govoriti o herojstvu posameznikov ali vsega rdu. Vse močnejši poudarek kakor v opisu zunanje zgodovine vidim na primer v besedah (str. 84): »...Kultura in umetnost sta nam bila najvišji izraz življenja... Omrežil nas je Cankarjev individualizem, podoživljali smo župančičeve simbole, iskali v naravi Jakopičevih barvnih razdetij in drhteli ob Lajovčevi 'Pod tvojim oknom'« — in prav tako v izpovedi: »Iskali smo dušo, hrepeneli v nadnaravni svet in se mučili, da bi doživljali trpljenje, ki nam je bilo vir vsega življenja« (str. 66).

Ne samo v teh, v prvi osebi množine zapisanih »izpovedih«, marveč tudi v problematiki, o kateri govori Kozak v zanimivih predzadnjih poglavjih »Erotične noči« in »Al beg ni Bog?«, vidim splošne pomembne duhovne poteze rodu, ki je doraščal eno desetletje pred nami. V teh vprašanjih in njih rešitvi sem opazil skupnost in razliko med obema generacijama. Zlasti me je živo dojmilo mesto, kjer Kozak govori o sporu med naravo (etosom) in religijo (duhovno normo, liturgijo). Ali ni nosil oziroma ali ne nosi sleherni izmed nas križa te borbe? A »bridkost je prag do večnega veselja« — verujemo z Ivanom Cankarjem. Zato nas odbija Kozakov idejni agnosticizem, ki se nam razodeva iz poglavja »Al beg ni Bog?«. Kakor je prepričevalna in globoka pisateljeva etična misel, čeprav ni doživeta do zadnje nujnosti in odrešenja, tako je neprepričevalen njegov religiozni nazor. Ta naturalistični misticizem je le nova metamorfoza naturalistične vere v »večni razvoj«, čeprav se je racionalizem umaknil subjektivni intuiciji. Toda Kozakov »Bog« je še vedno samo Natura, veličastna, a neodre-

šujoča. V njegovem »Stvarjenju« ne vidim Boga, kajti ne vidim ne Jehove, ne Kristusa, ne Svetega Duha. Koliko globlje in religiozno prepričevalneje vpliva na nas Gregorčičeva pesem »Človeka nikar«, prav zaradi vere v transcendentalnega Stvarnika, brez katerega ni stvarjenja, ni življenja, ni odrešenja. Kozakov odgovor na vprašanje o zadnjem, onostranskem, večnem nas ne zadovolji.

Vendarle pa je »Celica« pomembna bodisi kot pisateljeva osebna izpoved bodisi kot dokument rodu, kateremu pripada, in vsebuje marsikaj človeško dragocenega. Že spredaj smo pohvalno omenili tudi pisateljske vrline, zaradi katerih je treba pričujočo drobno knjižico prišteti v vrsto najboljših del naše povojne književnosti. France Vodnik

»Krog«, Zbornik umetnosti in razprav. Uredil Rajko Ložar. Založili sotrudniki. Ljubljana 1933. Strani 154+VIII. (Naroča se Bleiweisova cesta 20, III. nadstr.)

Zbornik »Krog« se prav lepo uvršča v vrsto naših almanahov, s katerimi smo Slovenci precej bogati. Idejno predstavlja »Krog« eno izmed skupin katoliškega mladinskega gibanja, ki pomeni danes najmočnejši prodor ustvarjajočih sil v Sloveniji. Prepričevalen dokaz za to je tudi »Krog«, v katerem je nekaj prispevkov trajne vrednosti. Izdajatelji so almanah, ki je z vidika širše življenjske problematike resda nekoliko premalo razgiban ter preveč estetično-enostranski, točno, skromno in nepatetično označili kot zbornik umetnosti in razprav. Pomen »Kroga« moramo zatorej presojati predvsem po vrednosti posameznih prispevkov.

Zadnje čase se je večkrat poudarjalo, da v naših revijah prevladuje esej in razprava nad umetniško produkcijo. Enako razmerje med »umetnostjo« in »razpravami« opazimo tudi pri »Krogu«, kjer prav tako prispevki kulturno izpovednega oziroma razpravljajočega značaja po številu močno presegajo dela estestke stvariteljnosti. Dasi je to nedvomno značilna poteza našega časa, bi bilo zmotno naziranje, da je ta pojav za kulturno življenje sodobnosti negativen ali manj pomemben. Takšna miselnost bi pomenila po mojem mnenju samo nesodobno obnavljanje kulturnega nazora iz polpretekla dobe pretiranega esteticizma. Danes imamo esej in podobne oblike človeškega izpovedovanja in oblikovanja prav tako za stvariteljno dejanje, kulturno večkrat nič manj ali celo bolj pomembno kakor pesem, novelo, kip ali kompozicijo. Od dne do dne se namreč vsebolj zavedamo, da je umetnost samo ena izmed premnogih oblik življenja.

Razen pesmi je med prispevki »Kroga« treba imenovati ideološki del razprav, medtem ko ostali članki prav tako kakor proza v pomembnosti precej zaostajajo za njimi oziroma ne pridejo toliko do veljave. Najtehtnejši se meni zdi uvodni članek »Človek in čas«, ki ga je napisal urednik zbornika Rajko Ložar. Ta članek je treba po pomembnosti in sodobnosti misli prišteti v vrsto najboljših izpovedi oziroma razmišljanj raznih ideologov mladinskega gibanja v »Križu na gori«, »Domu in svetu« in drugod. Pisatelj se je v njem dotaknil duhovnega in kulturnega vprašanja sodobnosti in njenih oblik, predvsem z vidika treh osnovnih teženj novega rodu: